

*В. С. Постніков,
аспірант кафедри державного і муніципального управління,
Тернопільський національний економічний університет*

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

У статті на базі статистичних даних проведено аналіз рівня якості життя населення за комплексними показниками та за напрямками регулювання, виділено основні напрями державного регулювання якості життя.

In the article on the base of statistical data the analysis of level of quality of life of population is conducted on complex indexes and on directions of adjusting and basic directions of government control of quality of life are distinguished.

Ключові слова: якість життя населення, рівень життя, демографічні процеси.

ВСТУП

Якість життя населення набуває все більшого значення в сучасних умовах, що відображається у застосуванні якості життя для оцінки рівня та якості життя громадян, для зіставлення різних груп населення щодо рівня та якості їх життя, для розробки державної політики регулювання якості життя. З іншого боку, якість життя населення відіграє важливу роль у процесі реалізації державної політики, виступаючи цілком такою політикою та критерієм, котрий дозволяє оцінити ефективність реалізації такої політики. Тому з впевненістю можна стверджувати, що якість життя населення великою мірою залежить від ефективності системи державного регулювання населення. А удосконалення регулювання якості життя населення значною мірою пов'язане з дослідженням сучасних тенденцій її розвитку, визначенням основних напрямів її розвитку, виділенням основних напрямів подальшого підвищення ефективності цього управління в сучасних умовах економічного розвитку України.

Серед науковців, які досліджують проблеми якості життя, необхідно виділити А. Маслоу, Ф. Роджерс, Дж. Форестер, Е. Фрома. Серед російських та вітчизняних вчених це питання досліджували: С. Айвазян, В. Бобков, В. Жеребін, Ю. Крупнов, Е. Лібанова та інших. Основною проблемою, яка привертає увагу дослідників, є розробка ефективних механізмів та засобів впливу спрямованих на забезпечення гідного рівня якості життя населення та гарантування соціального захисту громадян.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — дослідити сучасні тенденції якості життя населення, виокремити основні напрями застосування якості життя як індикатора ефективності системи державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стан якості життя та будь-які зміни його значення дозволяють оцінити не лише соціальну стабільність в країні, а і використати її у процесі оцінки системи державного регулю-

вання якості життя, це дозволить не лише визначити ефективність функціонування даної системи, а також визначити і виокремити напрями її вдосконалення. При оцінці системи державного регулювання ми використовуємо таке визначення ефективності — результат використання потенціалу (здатності провадити і пропагувати колективні заходи) для задоволення зростаючого попиту на суспільні блага [1].

Для оцінки ефективності системи державного регулювання якості життя ми використаємо аналіз динаміки основних показників, які характеризують об'єкти регулювання даної системи. Такий підхід дозволить прослідкувати зміни, котрі відбуваються у регульованій системі в результаті державного впливу на неї. Об'єктом регулювання оцінюваної системи є якість життя населення, саме тому ми розглядатимемо динаміку показників якості життя та її складових у якості індикаторів ефективності системи державного регулювання.

Для аналізу ми використаємо найбільш поширені показники якості життя, котрі застосовуються для характеристики та зіставлення якості життя в різних країнах, це Індекс розвитку людського потенціалу (Human development index), котрий використовується ПРООН та визнаний основним показником якості життя в міжнародній практиці, та Індекс якості життя (Quality of Life Index), що застосовується організацією International Living. Аналіз даних показників дозволить не лише оцінити динаміку якості життя, а і результативність управлінської діяльності щодо соціального розвитку та дотримання прав і свобод людини.

Індекс якості життя характеризує комфортність проживання в країні на основі аналізу таких сфер життя, як: вартість проживання, культура та дозвілля, економіка, довкілля, свобода, здоров'я, інфраструктура, безпека та ризик, клімат. Аналіз даного показника показує зростання даного показника з 51 у 2001 році до 61 у 2009, за 100-бальною шкалою, а його динаміка має змінний характер, значення коливаються у 51 до 65 (рис. 1).

Аналіз динаміки складових Індексу якості життя показав зростання таких складових, як "Свобода", "Інфраструктура", "Безпека і ризики", "Клімат", це свідчить, що державний вплив на дані складові не потребує інтенсифікації і повинен здійснюватись в межах, які дозволили б зберегти таку динаміку. З іншого боку, має місце коливання значень таких показників, як "Культура і дозвілля" (2001-54, 2006-65, 2009-59), "Економіка" (2001-26, 2006-46, 2009-31), "Довкілля" (2001-67, 2006-79, 2009-69) та "Здоров'я" (2001-52,

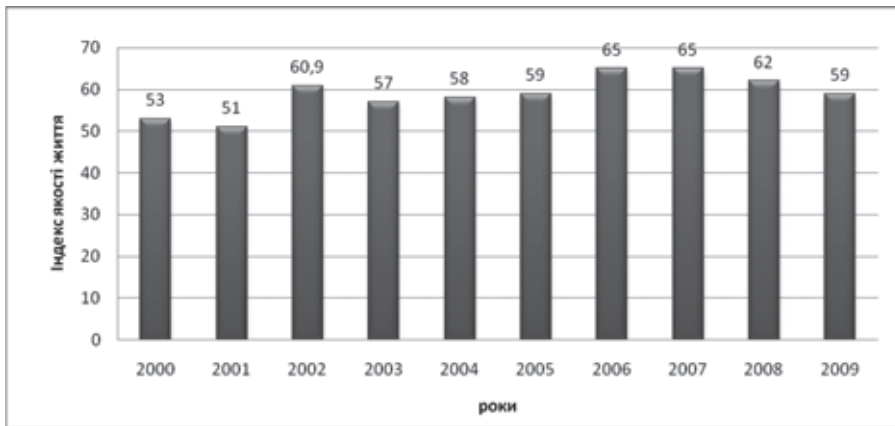

Рис. 1. Динаміка Індeksu якості життя

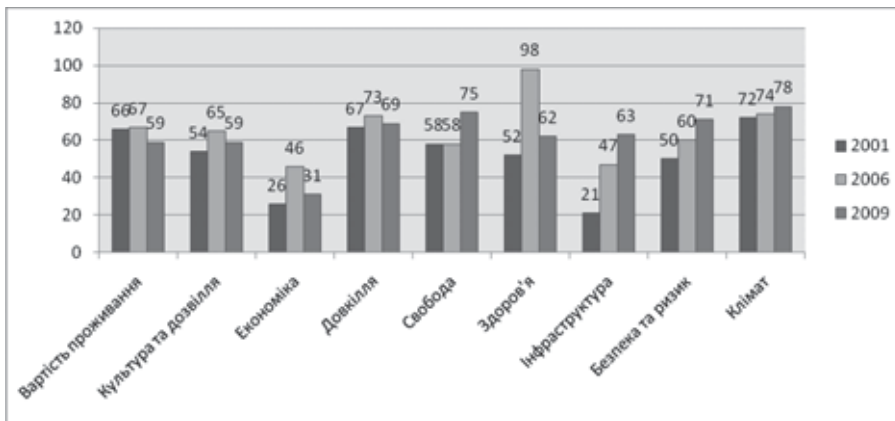

Рис. 2. Структура Індeksu якості життя

2006-98, 2009-62), це негативно впливає на якість життя і свідчить про потребу закріплення таких напрямів державного регулювання, які будуть спрямовані на стабілізацію цих показників та подальше забезпечення їх зростання. Негативною є ситуація з показником "Вартість проживання", значення якого знизилось стосовно початку аналізованого періоду, це свідчить про необхідність закріплення, серед завдань державного впливу, завдання щодо забезпечення зростання даного показника (рис. 2).

Наступний показник який, ми використовуємо для аналізу ефективності системи державного регулювання якості життя населення, є

Індекс розвитку людського потенціалу (Human development index), який, по суті, є визнаним показником якості життя. Даний показник використовується не лише для характеристики стану якості життя, а також для міжнародних зіставлень, тому застосування даного показника дозволяє не лише оцінити ефективність системи державного регулювання якості життя, а і визначити місце нашої країни серед інших країн. Складовими Індeksu розвитку людського потенціалу є: Індекс очікуваної тривалості життя, Індекс рівня освіти та Індекс ВВП. Як видно з рис. 3, динаміка значення ІРАП має нестабільний характер, періоди піднесення змінюються то періодом спа-

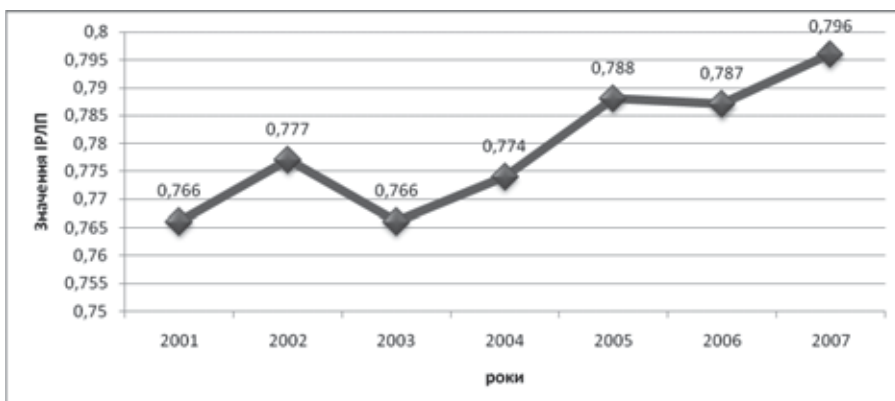

Рис. 3 Динаміка Індeksu розвитку людського потенціалу України

ду, то періодом відносної стабільності. Такі коливання даного показника свідчать необхідність посилення державного впливу на якість життя населення яке б забезпечило стабілізацію даного показника.

При характеристиці системи регулювання якості життя показовою є позиція України в рейтингу Індксів розвитку людського потенціалу та її зіставлення зі значенням-лідером. Дані про місце України в рейтингу ІРАП, котрий включає 182 країни, представлені у табл. 1. Маючи таке значення ІРАП та позицію в рейтингу, Україна відноситься до країн з середнім рівнем розвитку людського потенціалу.

Аналіз значень складових ІРАП виявив їх нерівномірну динаміку (табл. 2). Найменш сприятливою є ситуація з Індексом очікуваної тривалості життя, значення якого в досліджуваному періоді знизилось з 0,74 до 0,72. Коливання даного показника свідчать про нестабільність в сфері охорони здоров'я та необхідності посилення державного впливу на неї. Також спостерігається нестабільність Індeksu рівня освіти, що дозволяє зробити висновок про необхідність удосконалення регулювання даної сфери. На противагу попереднім двом індексам Індекс ВВП, який характеризує економічну складову, має тенденції до зростання з нестабільною динамікою, що свідчить про потребу державного регулювання в напрямі забезпечення його стабілізації.

Наступним методом, який ми використовуємо для характеристики якості життя в Україні, є стан досягнення задекларованої мети, який дозволяє порівняти реальні показники з запланованими. В якості мети регулювання якості життя ми використовуємо Стратегію економічного і соціального розвитку України на 2004—2015 роки "Шляхом Європейської інтеграції" [18] та конкретно її розділ "Підвищення якості життя населення. Основні завдання демографічної політики".

У даній стратегії виділені сім сфер державного регулювання, вплив на які має сприяти підвищенню якості життя. Розглянемо кожний напрям державного регулювання якості життя окремо.

1. Рівень життя населення. У аналізованому періоді має місце зростання частки оплати праці у ВВП до 49% у 2008 році, це позитивно характеризує систему регулювання якості життя (мета регулювання — досягнення частки оплати праці у ВВП 50% до 2011 року). Має місце зростання усіх складових доходів населення. Проте у структурі доходів населення частка оплати праці змінилась мало і складає менше 50%, а у 2008 році частка заробітної плати зменшилась порівняно з 2007 ро-

ком до 43,33%. Стабільно високою залишається частка соціальних допомог, яка у 2008 році зросла до 37% доходів населення, що свідчить про залежність доходів населення від підтримки держави. Проте зростання частки заробітної плати у ВВП та участь держави у формуванні доходів населення не вирішує проблему відставання реальних доходів від номінальних (рис. 4), низьким залишається значення пенсійного забезпечення населення, при постійному зростанні мінімальної пенсії коефіцієнт заміщення мінімальної пенсії у 2008 році становить 27,58%, при запланованому значенні 40%, що свідчить про необхідність зростання розмірів мінімальної та важливе значення зростання ролі мінімальної пенсії як соціального стандарту.

Надзвичайно гострою залишається проблема бідності населення. Згідно даних інституту демографії і соціальних досліджень, рівень бідності у 2007 році становить 27,3%, рівень злиденності становить 13,8%, також мало змінилось і значення глибини бідності і у 2007 році становило 23,1%.

Така ситуація свідчить, що зростання частки заробітної плати у ВВП та зростання ролі заробітної плати у доходах населення хоча і сприяє зростанню соціальних стандартів та підвищенню доходів населення, проте не сприяє скороченню розриву між реальними і номінальними доходами населення та не забезпечує ефективної боротьби з бідністю і потребує підтримки з боку держави щодо посилення ролі соціальних стандартів та фінансової підтримки у вигляді соціальних допомог. Тому основним напрямом регулювання рівня життя населення має стати зменшення бідності населення, зменшення залежності доходів населення від державної допомоги та зростання ролі соціальних стандартів.

2. Система освіти. Постійне зростання витрат на освіту з державного бюджету демонструє важливе значення освіти у державній політиці. Ситуація в освіті характеризується зростанням кількості дошкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, що позитивно впливає на доступність освіти. Крім того, позитивна динаміка рівня охоплення дітей дошкільними закладами, який у 2008/2009 навчальному році становив 57%, свідчить про реальну можливість досягнути запланованого рівня у 65%, що позитивно характеризує регулювання дошкільної освіти. З іншого боку, має місце скорочення матеріально технічної бази вищих навчальних закладів I—II рівня акредитації та загальноосвітніх навчальних закладів, кількість яких у 2008 році скоротилась на 1594 порівняно з 2001, що знижує дос-

Таблиця 1. Тенденції ІРЛП, позиції в рейтингу та відхилень від значення лідера

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Показник							
Місце України в рейтингу	75	70	78	77	76	84	85
Значення ІРЛП України	0,766	0,777	0,766	0,774	0,788	0,787	0,796
Країна лідер	Норвегія	Норвегія	Норвегія	Норвегія	Ісландія	Норвегія	Норвегія
Значення ІРЛП країни лідера	0,944	0,956	0,963	0,965	0,968	0,97	0,971
Відхилення значення ІРЛП (%)	18,85	18,72	20,46	19,79	18,59	18,86	18,02

Таблиця 2. Динаміка складових індексу якості життя України

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Складові якості життя							
Індекс очікуваної тривалості життя	0,74	0,74	0,69	0,69	0,711	...	0,72
Індекс рівня освіти	0,93	0,94	0,95	0,94	0,948	...	0,96
Індекс ВВП	0,63	0,65	0,67	0,69	0,705	...	0,707

тупність освіти. Має місце скорочення чисельності тих, хто навчається у всіх типах освітніх закладів, за винятком вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, що прямо несе загрозу зниження рівня освіченості, тому потребує заходів державної політики спрямованих на підтримку рівня освіченості населення.

3. Ринок праці. Основною характеристикою ринку праці є зниження рівня безробіття протягом усього аналізованого періоду. Для порівняння у 2006 році у Ісландії рівень безробіття 3%, у Норвегії — 3,5%, у Канаді — 6,3%, у Швеції — 7%, у Франції — 9,4% в Україні 6,4%. А чисельність безробітних у 2008 році становить 1425,1 тис. чол., значення цього показника нижче від запланованого на 2009 рік на 692,3 тис.чол., що, незважаючи на позитивну динаміку, нижче від запланованого показника. Проте це позитивно впливає на якість життя і свідчить про розширення можливості для населення знайти робоче місце.

4. Житлова політика. Розглянемо державне регулювання якості життя у сфері житлової політики. Важливим показником, що характе-

ризує якість життя в країні, є забезпечення населення гідними умовами проживання. Зростання загального житлового фонду забезпечило зростання житлового фонду у середньому на одного жителя з 21 кв.м. у 2001 році до 22,8 кв.м. у 2008 році. Проте це не вирішує проблему забезпечення населення житлом. Так, згідно доповіді "Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2008 році", 10,2% домогосподарств мають житлову площу 7,5 кв.м на одну людину, 5,4% — мають житлову площу 7,5—9 кв.м, 25,3% — 9,1—13,65 м.кв та 59,1% домогосподарств мають житлову площу понад 13,65 м.кв на одну особу. Зменшилась кількість тих, хто отримує житло протягом року, з 29 тис. у 2001 році, до 17 тис. у 2008 році. Такі показники свідчать про неефективність державного регулювання якості життя та необхідність виділення на пряму державного регулювання населення щодо забезпечення населення житлом.

5. Система охорони здоров'я. Витатки з державного бюджету на охорону здоров'я з 6238,9 млн грн. до 33700 млн грн. не сприяло покращенню забезпечення охорони здо-

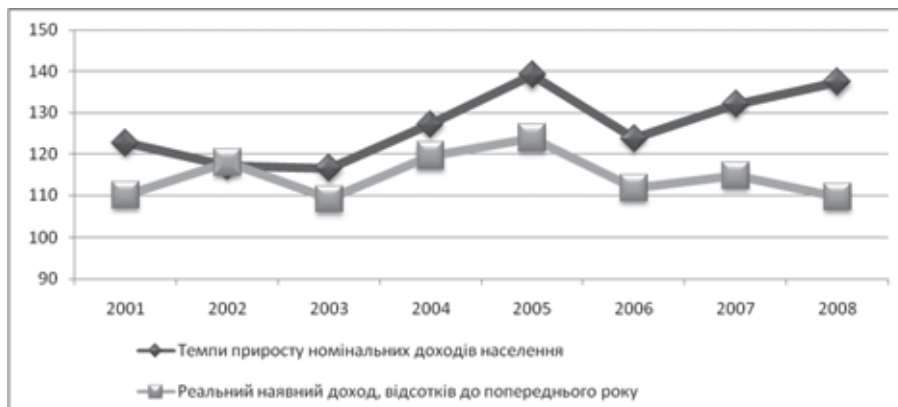

Рис. 4. Темпи приросту номінальних та реальних доходів населення

ров'я. Так, у 2008 році порівняно з 2001 роком зменшилась кількість лікарів на 1,8%, середнього медичного персоналу на 12,5%, кількості лікарняних закладів на 9,4% та кількість лікарняних ліжок у них на 6,22%. Це негативно відображається на стані здоров'я населення, зокрема зросла кількість уперше зареєстрованих випадків новоутворень на 3,05%, захворювання систем кровообігу на 4%, особливо гострою залишається проблема СНІДу, зокрема чисельність хворих на СНІД протягом аналізованого періоду зросла на 55%.

6. Демографічні процеси. Державне регулювання демографічних процесів спрямоване на підвищення народжуваності, зростання очікуваної тривалості життя, оптимізацію міграційних процесів та розв'язання проблем старіння населення. Природний рух населення характеризується масштабним скороченням чисельності населення протягом всього аналізованого періоду. Протягом 2001—2008 років чисельність населення України скоротилась на 2,13 млн чоловік. Незважаючи на позитивну динаміку народжуваності, котра має місце, починаючи з 2001 року, Україна залишається серед європейських країн з незадовільними показниками народжуваності. Неподоланою залишається тенденція зростання смертності населення. А скорочення негативного значення природного приросту населення не забезпечує реалізацію поставленої цілі системи державного регулювання щодо збільшення чисельності населення України. Невирішеними залишаються проблеми стабілізації медико-демографічних показників населення, котрі характеризуються довготривалим зниженням показників очікуваної тривалості життя. Майже не змінився показник очікуваної тривалості у жінок, а очікувана тривалість життя чоловіків взагалі знизилась до 62,5 років (при запланованому показнику 68 у 2015 році). Такі показники є значно нижчими за аналогічні показники розвинутих країн світу, для порівняння у Європі даний показник становить 75 років, у Сполучених Штатах Америки — 78 років, у Японії — 82 роки. Надзвичайно високим залишається розрив очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок — 11,7 років у 2008 році, в той час як в розвинених країнах значення цього показника становить 6—7 років.

Міграційні процеси характеризуються значним скороченням міграційних втрат. А у 2005 Україна змінює статус "країни-донора" на статус "країни-реципієнта" робочої сили, а чисельність мігрантів у 2008 році не сягає і 100 тис. чоловік. Скорочення чисельності мігрантів та пе-

рехід до позитивного сальдо зовнішньої міграції є позитивними характеристиками. Попри позитивні показники зовнішньої міграції мають місце значні внутрішні міграції, у 2008 році чисельність внутрішніх мігрантів становить 673,467 тис. осіб, що негативно впливає на територіальну структуру населення та незадовільно характеризує систему державного регулювання якості життя населення.

Невирішеною залишається проблема демографічного старіння населення, незважаючи на певне зменшення (з 21,4% у 2002 році до 20,3% у 2008) досить високою залишається частка населення старшого 60 років. Таке значення забезпечує Україну одне з провідних місць серед демографічно найбільш старих країн Європи. Така ситуація вкрай негативно впливає на процес відтворення населення, сповільнюючи його, це підтверджується скорочення частки населення віком до 16 років.

7. Гендерна політика. Структура населення характеризується переважання жіночого населення над чоловічим. В Україні чисельність жіночого населення перевищує чисельність чоловічого населення на 3,6 млн у 2008 році та становить 53,9% від всього населення, а частка чоловічого населення становить 46,1 млн чоловік. Непропорційна гендерна структура населення безпосередньо впливає на ринок праці. Зокрема, на ринку праці представлено більше жінок працездатного віку, відповідно чисельність безробітних серед жінок є більшою. Проте, незважаючи на пропорційність частки безробітних серед чоловіків та жінок, існує диференціація за доходами серед чоловіків та жінок. Середньомісячна заробітна плата жінок становить 72,9% від аналогічного показника чоловіків, а дохід, одержаний жінками становить 59,3% від доходу, одержаного чоловіками. Низькою залишається частка жінок представлених у Верховній Раді — 8% від загальної кількості депутатів, такий показник є нижчим від показників європейських країн та значно нижчим від поставленого завдання довести співвідношення чоловіків і жінок представлених в парламенті до рівня 50% на 50%.

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз напрямів регулювання якості життя виявив відхилення між запланованими та реальними показниками по більшості напрямів, що свідчить про недосягнення більшості цілей державного регулювання якості життя, тому потребує активізації державного впливу у таких напрямках державного регулювання якості життя населення, як: рівень життя населен-

ня, житлова політика, охорона здоров'я, демографічні процеси, гендерна політика. З іншого боку, аналіз комплексних показників, таких як Індекс якості життя та Індекс розвитку людського потенціалу, показав їх нестабільну динаміку та нестабільну динаміку таких їх складових, як "Свобода", "Інфраструктура", "Безпека і ризики", "Клімат", "Економіка", "Охорона здоров'я", що свідчить про необхідність реалізації комплексного підходу, спрямованого стабілізації якості життя та її основних компонентів та забезпечення їх позитивної динаміки.

Література:

1. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залого З. Державне регулювання економіки / За редакцією д.е.н., проф., акад. АН Вищої школи України І.Р. Михасюка. — Львівський національний університет ім. І. Франка. — Львів: Українські технології, 1999. — 640 с.
2. International living January 2001 vol. 20 no. 9/ 2001 Quality of Life index / 2001 Quality of Life index, p.4.
3. International living January 2006 vol. 25 no. 9/ 2006 Quality of Life index / 2006 Quality of Life index, p.8.
4. http://www.internationalliving.com/qofl2010/show_country.php?country=Ukraine
5. Human Development Report, 2001: Making new technologies work for human development / UNDP. — New York; Oxford: Oxford University Press, 2001.
6. Human Development Report, 2004: Cultural liberty in today's diverse world / UNDP. — New York: UNDP, 2003. — 285 p.
7. Human development report 2007/2008 Fighting climate change: Human solidarity in a divided world / UNDP. — New York. 2007. — 399 p.
8. Доклад о развитии человека 2006: Что кроется за нехваткой воды: Власть, бедность и глобальный кризис водных ресурсов. — Издательство "Весь мир", 2006. — 435 с.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004—2015 рр. "Шляхом Європейської інтеграції".
10. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України / За ред. О.Г.Осауленка; Відп. за вип. В.А.Головко. — К.: Консультант, 2008. — С.571.
11. Експрес випуски "Доходи і витрати населення" [Електронний ресурс]. — Режим доступу з <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Доповідь " Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2008 році" [Електронний ресурс]. — Режим доступу з <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdn/sdh/sdh2008.htm>.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2010 р.